

O'QUVCHILARNING DIQQATINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Farg'ona davlat universiteti Pedagogika yo'nalishi talabasi

Muxammadjonova Maftunaxon

Annotatsiya: O'quvchilarning diqqatini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimida eng muhim pedagogik vazifalardan biridir. Diqqatning yetarli darajada shakllanmaganligi o'quv jarayonida bilimlarni o'zlashtirish samaradorligini pasaytiradi. Tadqiqotda interfaol metodlardan, psixologik mashqlardan, musiqiy ritm asosidagi topshiriqlardan va o'yinlashtirish texnologiyalaridan foydalanildi. Olingan natijalar gamifikatsiya, mindfulness mashqlari, ritmik topshiriqlar hamda raqamli ta'lim vositalari o'quvchilarning e'tiborini sezilarli darajada kuchaytirishini ko'rsatdi. Kompleks yondashuv asosida diqqatni rivojlantirish o'quvchilarning bilim samaradorligini oshirish, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va kreativ salohiyatini rivojlantirish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: diqqat, o'quvchi, pedagogik jarayon, gamifikatsiya, mindfulness, kreativlik, raqamli resurslar.

Kirish

Bugungi globallashtirish davrida inson intellektual salohiyatini rivojlantirish, uning psixologik hamda kognitiv imkoniyatlarini yanada takomillashtirish masalasi ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, talabalarda e'tiborni rivojlantirish, uni boshqarish va barqarorlashtirish masalasi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Chunki e'tibor – bilish jarayonining asosiy komponenti bo'lib, insonning idrok, xotira, tafakkur va nutq faoliyatini samarali tashkil etishda hal qiluvchi omil sanaladi. Ilmiy adabiyotlarda e'tibor tushunchasiga turlicha yondashuvlar mavjud. Masalan, I.P. Pavlovning shartli reflekslar haqidagi ta'limoti e'tiborning fiziologik asoslarini ochib bergan bo'lsa, J. Bruner va A. Bine kabi psixologlar uni o'quv faoliyatida asosiy boshqaruvchi mexanizm sifatida talqin qilganlar. Shuningdek, mahalliy olimlardan H. Yo'ldoshev va N. G'aybullayevlarning tadqiqotlarida ham diqqatni rivojlantirish pedagogik faoliyatda markaziy o'rin tutishi alohida ta'kidlangan. Bu esa mavzuning ilmiy-nazariy asoslari qanchalik keng o'rganilgan bo'lsa-da, zamonaviy ta'lim muhitida hali ham tadqiqotga muhtoj jihatlar ko'pligini ko'rsatadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar va talabalar orasida diqqatni uzoq vaqt davomida jamlab turish, uni boshqarish va ma'lum faoliyatga yo'naltirishda qiyinchiliklar kuzatiladi. Bunga axborot oqimining keskin ortishi, raqamli vositalardan ortiqcha foydalanish va motivatsiyaning yetishmasligi sabab bo'lmoqda. Natijada, an'anaviy metodlar

orqali e'tiborni rivojlantirish yetarli natija bermayapti. Bu esa yangi pedagogik yondashuvlar – interfaol usullar, gamifikatsiya, musiqiy va psixologik mashg'ulotlardan samarali foydalanishni talab etmoqda. Zamonaviy tadqiqotlarda diqqatni rivojlantirishning turli shakllari ilgari surilgan. Jumladan, E. Gibson va R. Solso tadqiqotlarida ritmik mashqlar va musiqaning inson e'tiboriga ijobiy ta'siri ilmiy asoslangan. Shuningdek, interfaol metodlardan – “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Venn diagrammasi” kabi usullar orqali talabalarning fikrlash va diqqat qobiliyatlari samarali rivojlanishi aniqlangan. O'zbek ta'lim tizimi sharoitida esa, Y. Abdullayev va Sh. Jo'rayevlarning izlanishlarida o'quvchilarda diqqatni faollashtirishda milliy musiqiy qadriyatlar ham muhim omil bo'lishi mumkinligi ta'kidlangan. Shu o'rinda aytish mumkinki, diqqatni rivojlantirish masalasi faqat psixologik yoki fiziologik jarayon emas, balki pedagogik faoliyatning markaziy vazifasidir. Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar diqqatni barqarorlashtirishga sezilarli darajada hissa qo'shishi mumkin. Biroq mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu masalada hali ham tizimli ilmiy tadqiqotlar yetarli emas, amaliy tavsiyalar esa ta'lim muassasalarida keng qo'llanilmayapti. Demak, e'tibor fenomenini chuqurroq tadqiq qilish, uni rivojlantirishga qaratilgan samarali metodlarni ishlab chiqish, shu jumladan interfaol, musiqiy-ritmik va raqamli texnologiyalarga asoslangan usullarni keng joriy etish hozirgi kunda dolzarb ilmiy vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda diqqatni rivojlantirish jarayonida nafaqat psixologik mashqlar, balki milliy musiqiy meros va zamonaviy pedagogik yondashuvlar integratsiyasi ham tahlil qilinadi. Bu esa o'z navbatida nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar Tahlili

Diqqat insonning asosiy psixik jarayonlaridan biri bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning muvaffaqiyatli o'zlashtirishlari va bilimlarni mustahkamlashida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Jahon psixologiya fanida diqqat masalasi keng tadqiq etilgan bo'lib, W. James (1890) uni ongning muayyan ob'ektga to'planishi sifatida ta'riflagan. Sovet psixologiya maktabi vakillari L.S. Vygotskiy va A.R. Luriya diqqatning shakllanishida ijtimoiy va madaniy omillar muhimligini asoslaganlar. Bugungi kunda esa zamonaviy neyropsixologiya tadqiqotlari diqqatni nafaqat kognitiv, balki neyrobiologik va ijtimoiy-pedagogik jihatlardan ham o'rganishni talab etmoqda. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda diqqatni rivojlantirish turli metodlar yordamida amalga oshirilmoqda. Masalan, fokuslangan mashqlar (focused attention training) orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining selektiv diqqat ko'rsatkichlari samarali rivojlangan. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi

bolalarda multimodal o'yin texnologiyalarini qo'llash vizual va eshitish diqqatini mustahkamlashda yuqori natija bergan. O'zbekiston olimlari esa o'quvchilarda diqqatni rivojlantirishda milliy qadriyatlar, xalq og'zaki ijodi, musiqa va o'yin elementlarini qo'llashning pedagogik samaradorligini ilmiy asoslab bermoqdalar. Demak, adabiyotlar sharxi diqqatni rivojlantirish masalasi ko'p qirrali va kompleks yondashuvni talab qiluvchi muammo ekanligini ko'rsatadi. Mazkur tadqiqot metodologiyasi diqqat rivojlanishini o'rganishda integrativ yondashuvga asoslanadi. Avvalo, psixologik-pedagogik yondashuv asosida o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faoliyatlari, mashg'ulotlar va o'yin texnologiyalarining ularning diqqatiga ta'siri aniqlanadi. Shu bilan birga, eksperimental yondashuv asosida nazorat va tajriba guruhlarini o'rtasida qiyosiy tahlil olib borilib, o'zgarishlarning real dinamikasi ko'rsatiladi. To'plangan ma'lumotlarning ilmiy asoslanganligini ta'minlash uchun statistik yondashuv qo'llanilib, natijalar matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlanadi. Bundan tashqari, integrativ yondashuv asosida xalq pedagogikasi, zamonaviy ta'lim texnologiyalari va neyropsixologik metodlar uyg'unlashtiriladi. Ma'lumotlarni yig'ish jarayonida ishonchlilikni ta'minlash uchun turli metodlardan foydalanildi. Jumladan, anketalar va so'rovnomalar yordamida o'quvchilar, ota-onalar va pedagoglardan ma'lumotlar to'plandi. Kuzatish usuli orqali bolalarning o'quv jarayonidagi diqqatini jamlash va chalg'ituvchi omillarga munosabati bevosita qayd etildi. Eksperimental mashg'ulotlarda esa tajriba guruhida interaktiv va o'yin asosidagi topshiriqlar tatbiq etilib, natijalar nazorat guruhi bilan qiyoslandi. Psixologik testlar yordamida diqqatning barqarorligi, hajmi va tezkorligi kabi ko'rsatkichlar o'lchandi. Olingan barcha ma'lumotlar SPSS va Excel dasturlari yordamida statistik jihatdan qayta ishlanib, t-test va χ^2 -testlari yordamida ishonchlilik darajasi aniqlab berildi. Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili diqqatni rivojlantirishning dolzarb ilmiy muammo ekanligini, metodologik asoslar esa mazkur tadqiqotning nazariy va amaliy jihatdan puxtaligini ko'rsatadi. Ishonchli ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish metodikasi esa tadqiqot natijalarining haqqoniyligini ta'minlab, keyingi ilmiy xulosalarga asos yaratadi.

Natijalar Va Muhokama

O'tkazilgan tadqiqotlar asosida aniqlanishicha, o'quvchilarda diqqatning rivojlanish jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish an'anaviy yondashuvlarga nisbatan sezilarli afzalliklarga ega. Tajriba guruhida diqqat barqarorligi, tezkorligi va hajmi nazorat guruhiga nisbatan 17–20 foiz yuqori ko'rsatkichlarni namoyish etdi. Bu natijalar o'quvchilarning topshiriqlarni bajarish tezligi va xatolik darajasida ham aks etdi: tajriba guruhida xatoliklar soni 30 foizga kamaygan bo'lsa, topshiriqlarni yakunlash tezligi o'rtacha 15 foizga oshgan. Mazkur ko'rsatkichlar interaktiv metodlarning samaradorligini

isbotlaydi. Ilmiy yangilik shundan iboratki, ushbu tadqiqotda interaktiv mashg'ulotlar jarayonida diqqatni rivojlantirishning milliy o'yin elementlari bilan uyg'unlashtirilgan yangi model ishlab chiqildi. Avvalgi tadqiqotlarda (Vygotskiy, 1978; Posner va Rothbart, 2007) diqqatning rivojlanishi neyropsixologik yoki ijtimoiy omillar orqali izohlangan bo'lsa, mazkur izlanishda pedagogik tajribalar asosida o'yin texnologiyalari va raqamli interaktiv topshiriqlar birlashtirildi. Bu yondashuv o'quvchilarning diqqatini nafaqat vaqtinchalik, balki uzluksiz shakllantirishga yordam beruvchi omil sifatida yangi dalillarni taqdim etdi. Muhokama jarayonida olingan natijalar xalqaro izlanishlar bilan qiyoslandi. Masalan, Lai va Chang (2020) boshlang'ich sinflarda fokuslangan mashqlar orqali diqqat barqarorligini oshirish mumkinligini isbotlagan. Wang va hamkorlari (2022) esa maktabgacha yoshdagi bolalarda multimodal mashqlar yordamida diqqatni rivojlantirish yo'llarini ko'rsatgan. Bizning tadqiqot yangiligi esa shundaki, o'zbek xalq pedagogikasidagi an'anaviy o'yin elementlari (masalan, "Topib kel", "Bir ko'rish" o'yini) raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilib, yangi metodik model ishlab chiqildi. Ushbu model nafaqat o'quvchilarning diqqatini rivojlantirdi, balki ularning o'quv motivatsiyasini ham kuchaytirdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, diqqatni rivojlantirish jarayonida ijtimoiy-pedagogik omillar bilan bir qatorda o'quvchilarning madaniy-milliy tajribalarini hisobga olish samaradorlikni oshiradi. Bu ilmiy yangilik o'z navbatida xalq pedagogikasi elementlarini zamonaviy ta'lim metodikalariga integratsiya qilishning samarali usuli sifatida qaralishi mumkin. Shu bilan birga, tadqiqotning ayrim cheklovlari ham mavjud. Eksperiment faqat kichik yoshdagi o'quvchilar bilan olib borilganligi bois, boshqa yosh guruhlari uchun umumlashtirish imkoniyati cheklangan. Kelgusida o'rta va katta yoshdagi o'quvchilar bilan ham tadqiqotlar olib borish, shuningdek, yangi ishlab chiqilgan modelning uzoq muddatli natijalarini sinab ko'rish tavsiya etiladi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi – diqqatni rivojlantirish jarayonida interaktiv metodlar, xalq pedagogikasidagi o'yin elementlari va raqamli texnologiyalar uyg'unlashgan yangi model ishlab chiqilganidir.

Xulosa

O'quvchilarning diqqatini rivojlantirish ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlovchi asosiy omillardan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, diqqatning barqarorligi, ko'lami va taqsimlanishi bilimlarni ongli o'zlashtirish, ijodiy yondashuvni kuchaytirish va mustaqil fikrlash malakasini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois, o'quvchilarda diqqatni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonini qiziqarli va interaktiv shaklda tashkil etish, o'yin texnologiyalari, musobaqa usullari, vizual vositalar va multimediya taqdimotlaridan foydalanish muhimdir. Maxsus

mashqlar, mantiqiy topshiriqlar, musiqiy ritmlar va psixologik treninglar o'quvchilarning diqqatini ma'lum nuqtaga jamlash va uni barqaror ushlab turishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchining nutq madaniyati, ohangdorligi va dars jarayonida interfaol muloqot olib borishi ham diqqatni faollashtirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Ota-ona va pedagoglarning hamkorligi asosida darsdan tashqari mashg'ulotlarda ham diqqatni rivojlantirishni davom ettirish o'quvchilar uchun qo'shimcha imkoniyat yaratadi. Umuman olganda, diqqatni rivojlantirishga qaratilgan kompleks yondashuv o'quvchilarning bilim olish samaradorligini oshiradi, ularning tafakkur faoliyatini faollashtiradi va shaxsiy rivojlanishini jadallashtiradi. Shu sababli, ta'lim jarayonida diqqatni rivojlantirish bo'yicha maxsus metodlarni muntazam qo'llash ta'lim sifatining sezilarli darajada yuksalishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOLAR

1. Vygotskiy L.S. **Psixologiya rivojlanish nazariyasi**. – Moskva: Pedagogika, 1984. – 412 b.
2. Posner M.I., Rothbart M.K. **Educating the Human Brain**. – Washington, DC: American Psychological Association, 2007. – 246 p.
3. Ziyomuhamedov B., To'raqulov U. **Pedagogika nazariyasi va tarixi**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010. – 380 b.
4. Hasanboyeva O. **Psixologiya asoslari**. – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi nashriyoti, 2014. – 295 b.
5. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S. **Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar**. – Toshkent: NMIU, 2016. – 264 b.
6. G'oziev E. **Umumiy psixologiya**. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018. – 356 b.
7. Lai Y.-J., Chang K.-M. Improvement of Attention in Elementary School Students through Focused Attention Training Activity. – *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2020, Vol. 17(5), pp. 1–13.
8. Wang L., Li X., Chen Y. Sustained Attention Training with Parental Involvement for Preschoolers. – *Early Education and Development*, 2022, Vol. 33(4), pp. 601–618.